

УДК 930.85:008:338

Цитування:

Дичковський С. І. Інституціоналізація туризму в умовах глобальних соціокультурних процесів. *Культура і сучасність* : альманах. 2020. № 2. С. 17-27.

Dychkovskyy S. (2020). Institutionalization of tourism in the conditions of global socio-cultural processes. *Kultura i suchasnist* : almanakh, 2, 17-27 [in Ukrainian].

Дичковський Степан Іванович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту практичної
культурології та арт-менеджменту
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-4771-4521>
227@ukr.net

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

Мета роботи полягає у дослідженні інституціоналізації туризму в умовах глобальних соціокультурних процесів. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні історичного, бібліографічного та аналітичного методів. **Наукова новизна роботи** полягає у обґрунтуванні доцільності та застосування нових процесів інституціоналізації туризму, які свідчать про формування об'єктивної ціннісної природи туризму, перетворення його в важливий аксіологічний об'єкт. **Висновки.** Питання дефініцій та термінології туризму є необхідною умовою наукової рефлексії явищ і процесів, характерних для туризму. Обґрунтовано поняття «туризм» як системної наукової категорії. Висвітлено різноманітні трактування авторами сутності категорії "туризм" та виокремлено на основі останніх власну систематизацію наукових підходів до аналізу досліджуваного поняття. Сформовано власне визначення досліджуваної категорії. На основі аналізу дефініцій туризму і власних висновків можна виділити наступні основні елементи, що формують туристичний феномен: соціальний простір, що виражається в просторовому розподілі споживачів туристичних послуг; мобільність, пов'язана з переміщенням індивідів в пошуках рекреаційних практик; штучність туристичного середовища, яка формується підприємствами сервісної індустрії; часовий аспект, що дозволяє за допомогою кількісних характеристик інституціоналізувати туристські практики індивідів; отримання емоцій як самоціль багатьох туристів.

Ключові слова: культурний туризм, інституціоналізація, функції туризму, соціокультурні процеси, інформаційне суспільство.

Dychkovskyy Stepan, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Institute of Practical Cultural Studies and Art Management the National Academy of Culture and Arts Management

Institutionalization of tourism in the conditions of global socio-cultural processes

The purpose of the article is to study the institutionalization of tourism in the context of global socio-cultural processes. **The methodology** is to use historical, bibliographic, and analytical methods. **The scientific novelty** of the work is to substantiate the feasibility and application of new processes of institutionalization of tourism, which indicate the formation of the objective value nature of tourism, its transformation into an important axiological object. **Conclusions.** The question of definitions and terminology of tourism is a necessary condition for scientific reflection of the phenomena and processes characteristic of tourism. The concept of "tourism" as a system scientific category is substantiated. The authors interpret various interpretations of the essence of the category "tourism" and single out on the basis of the latter their own systematization of scientific approaches to the analysis of the studied concept. The own definition of the studied category is formed. Based on the analysis of definitions of tourism and their own conclusions, we can identify the following main elements that shape the tourism phenomenon: social space, expressed in the spatial distribution of consumers of tourism services, mobility associated with the movement of individuals in search of recreational practices; enterprises of the service industry; time aspect, which allows institutionalizing the tourist practices of individuals with the help of quantitative characteristics; getting emotions as an end in itself for many tourists.

Key words: cultural tourism, institutionalization, functions of tourism. Socio-cultural processes, information society.

Актуальність теми дослідження. Найважливішим підсумком ХХ століття у сфері туризму є те, що він став не тільки високоефективним сектором економіки, а й сферою соціально значущих послуг, механізмом мирних міжнародних контактів і міжкультурних комунікацій, засобом збереження унікальних

культур і територій, пізнання і самопізнання, а також демпфірування негативних аспектів процесу глобалізації. Це свідчить про соціальну інституціоналізації туризму як суспільного явища та туристської діяльності як форми його прояву і процесу реалізації [29, 310 - 319].

Масштабність і темпи соціальних змін в епоху глобалізації, трансформація сутності туризму в цифровому суспільстві, відсутність єдиного підходу до чіткого визначення його як соціокультурної практики, ставить на порядок денний перед науковим співтовариством питання створення адекватної теоретичної моделі даного феномена, як найважливішого виду соціально-просторової організації соціокультурного середовища. Туризм – один із пріоритетних напрямків розвитку нового типу суспільства та вбирає в себе якісні характеристики інформаційного суспільства – мобільність, акцентування споживчих пріоритетів, віртуалізацію та візуалізацію [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях таких зарубіжних авторів, як Д. Джафарі, Зорін І.В., В.О.Квартальнов, В. Хунцикер і К. Крапф, Дж. Р. Уокер, Р.Макінтош, Ч. Голднер і Б. Рітчі, туризм розглядається як багато планове соціально-економічне та соціокультурне явище. Авторитетні американські вчені Р.Макінтош, Ч. Голднер і Б. Рітчі виокремили наступні підходи до вивчення туризму: інституційний, соціологічний, системний, історичний, географічний, економічний, управлінський та міждисциплінарний [44].

Як вважає російський туризмолог, професор І.В.Зорін, туризм як явище, в сучасному розумінні цього феномена – породження європейської культури, пов'язане з радикальними змінами в картині світу [17]. На першому етапі, після Другої світової війни, коли виникає феномен масового туризму, гостинність комерціалізується системою туристичних організацій: Міжнародна спілка офіційних туристських організацій (МСОТО), Міжнародна асоціація наукових експертів у галузі туризму (АІЕСТ) та інші. На другому етапі – на початку ХХІ ст. масовий туризм стає звичайною практикою сучасного суспільства, а його розвиток корелюється з проблемами становлення та розширення глобалізації. На думку Дж. Уррі, поняття «глобальне» й «туризм» мають бути осмислені в єдності як глобальний гібрид, що поширюється земною кулею, оскільки ці явища поєднують певними зв'язками як частина системи складних взаємозалежних процесів.

Оскільки соціокультурні характеристики туризму зустрічаються не в цілісному, систематизованому вигляді, а у вигляді розпорошених фрагментів, представлених у різних наукових джерелах з проблем туризму, тоне можуть вичерпно охарактеризувати туризм як об'єкт власних досліджень. Це стимулювало підвищений інтерес до теорії та практики туризму з боку представників різних наук та зумовило

становлення теоретико-методологічної бази дослідження туризму в рамках соціологічного, психологічного, культурологічного, антропологічного, соціально-філософського та інших підходів, причому культурологічні аспекти туризму розкриваються через практики і технології збереження культурної спадщини та трансляції історичних цінностей, відродження соціокультурного простору.

В. Хунцикер і К. Крапф – професори Бернського університету в 1954 році визначили туризм як сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздку і перебування людей у місцях, що не є місцями їх постійного або тривалого проживання і не пов'язані з їхньою трудовою діяльністю. Саме це визначення було визнане Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму як таке, що найбільш відображає соціально-економічну суть туризму. У цей же час з'являються перші офіційні визначення туризму, що виділяють його соціокультурну функцію, одне з яких сформульоване ООН як активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я та фізичний розвиток людини.

Розквіт туризму як предмета наукового пізнання був відзначений в 1970-х рр. ХХ століття, коли почали проводитися симпозиуми та з'явилися публікації в наукових журналах, зростає кількість дисертаційних досліджень, тематичної літератури, бібліографії пов'язаною з туристичною тематикою. У сфері вивчення туристської науки виділялися як окремі блоки, так і їх поєднання, що досліджували природничі, суспільні, гуманітарні і технічні аспекти. На основі фундаментальних наук виокремилися окремі напрями досліджень, що охоплювали певну галузь або кілька галузей наукового знання, зокрема педагогіка туризму, психологія туризму, соціологія туризму, культурологія й філософія туризму. В 1982 р. Європейський центр по управлінню дослідженнями і документацією в області соціальних наук (відомий як Віденський центр) став ініціатором мультидисциплінарного і міжкультурного дослідження на тему "Туризм як фактор змін: соціокультурне вивчення" [15, 7-11]. Аналогічні дослідження, що розглядали проблеми туризму і рекреації в географічному, соціологічному і культурологічному аспектах, протягом наступних десятиліть, були зроблені соціально-науковими центрами та асоціаціями світового рівня, такими, як Американська антропологічна асоціація, Міжнародний географічний союз і Міжнародна соціологічна асоціація.

Будучи галуззю, що вимагає докладання зусиль фахівців різних напрямів – від економістів та менеджерів до лікарів і психологів, – туризм як

предмет дослідження також відрізняється міждисциплінарністю. При цьому сучасні гуманітарні дослідження – історичні, соціологічні, культурологічні тощо – самі стають найбільш плідними, якщо творчо, відповідно об'єкту і завдань аналізу, використовують методологію та інструментарій різних спеціальних дисциплін. Це компаративізм, культурантропологічний і синергетичний підходи, соціальна історія і психологія, культурфілософія, математичні методи, комп'ютерне моделювання та ін [1, 81-85].

Оскільки в сучасній науці більш опрацьованими є економічні аспекти туризму, як зазначає Ю.Ю. Швець, необхідно приділити більше уваги соціокультурній сутності туризму, що розкривається через відродження соціокультурного простору, освоєння ефективних практик використання вільного часу, в побудові і процесуальному забезпеченні ідентифікаційних практик, в підтримці здоров'я людей [41, 147-149]. Автор спробував визначити зв'язку туризму з найважливішими науками і виділити основні напрямки туристської теорії і практики, що виникли на основі таких зв'язків: туризм і географія, на основі взаємодії яких сформувалися географія туризму, рекреаційна географія, туристське країнознавство, регіональний туризм; взаємодія туризму і філософії, спричинила виникнення таких напрямків, як філософія туризму, феноменологія туризму і подорожей, філософія гостинності; туризм і соціологія породжують появу ряду напрямків і феноменів – соціологія туризму, соціальний туризм; взаємозв'язки туризму й інформатики формують найважливіші наукові та практичні напрямки – інформаційні технології в туризмі.

Звісно ж, що більшість визначень туризму намагаються розкрити все різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків туризму, як суспільного і культурного явища, яскраво виражену специфіку окремих сторін туризму, зокрема правові, економічні і соціальні аспекти. Так, в Манільській декларації зі світового туризму (1980), декларується важливе значення туризму в житті народів як засобу політичних, економічних і культурних контактів [26, 53-57], в Гаазькій декларації по туризму (1989) відзначається важливе значення туристичної діяльності як форми використання вільного часу, а також приділяється особлива увага комплексу послуг, який надається для задоволення потреб людей [9, 63-68], в Оксфордському географічному словнику метою туризму визначається створення свята під час перебування поза звичайним місцем проживання, в Глобальному етичному кодексі туризму (1999)

туризм називається фактором індивідуального і колективного самовдосконалення, чинником сталого розвитку туризму [12].

Аналізуючи туризм як соціальний і культурний феномен, відомі зарубіжні науковці визначають туризм: як будь-яку подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами [31], як «науку, мистецтво і бізнес залучення, облаштування та розваги людей, які подорожують заради задоволення або у справах» [38]. Подібний підхід до виділення груп дефініцій сучасного туризму спостерігається у працях Т. Черняєвої та Г. Шаркова, які до першої групи відносять визначення, що розкривають дефініції туризму виключно як ринкову категорію з точки зору економічних відносин, а друга група дефініцій, яку вони позначають як «гедоністичну», охоплює визначення, в яких туризм постає в якості однієї з форм рекреаційної активності індивідів, «популярної форми організації відпочинку, проведення дозвілля» [40, 34-46].

Сьогодні світ знаходиться на фінальній стадії інституціоналізації туризму – стадії формування статусно-рольової структури туризму, системи туристичних цінностей, норм та ідеалів, зразків туристичної діяльності та поведінки людей [2]. В рамках туристської діяльності виникають нові типи соціальних спільнот, нові типи контактів, нові чинники соціальної мобільності, що знаходить відображення у всіх функціях, видах, рівнях і проявах матеріальної та духовної форм культури, виявляючи себе також в культурогенезі, типології, динаміці і глобалізації культури, кроскультурних комунікаціях, онтологічних і гносеологічних культурних аспектах, вважає російська культурологиня М.В. Соколова [33, 10-19]. Зокрема, гносеологічна функція культури проявляється в туризмі себе в тому, що за час подорожі турист знайомиться з новими культурними образами і цінностями; регулятивна функція – у невідомих зразках норм поведінки та життя; семіотична функція передбачає осягнення мандрівником знакових систем іншої культури; аксіологічна функція культури сприяє формуванню певної картини світу, а за допомогою туризму може коригувати уявлення про інші соціуми та етноси. Найяскравіше в туризмі проявляється комунікативна функція культури, оскільки спілкування під час подорожі допомагає рекреантові краще інтегруватися в інший культурний простір, засвоїти культурну спадщину іншої країни, поглибити взаєморозуміння, сформувані загальнокультурні цінності.

Концептуальне значення має обґрунтування соціально-інтеграційних та культурно-ідентифікаційних функцій туризму. Надаючи людині можливість діалогу з "іншим", туризм сприяє усвідомленню власної несхожості і набуття індивідуальної, соціальної та культурної ідентичності. Серйозні результати в розгляді туризму через призму його соціокультурних функцій досягнуті В. Квартальновим – колишнім президентом Міжнародної академії туризму [18]. Та С. Сичаніною [37].

І.В.Зорін особливу увагу приділяє аксіологічній функції туризму, оскільки саме вона дозволяє усвідомити місце туризму в ряду цінностей і виступає як метафункція. Аксіологічні інтерпретації туризму - важливий метод вивчення процесів інкультурації, тобто засвоєння суб'єктом системи культурних цінностей, яке відбувається в конкретних моделях туристського простору. Аксіологічний туристський простір вчений визначає, як елемент соціально організованого простору, основна функція якого - сприяти розвитку особистості шляхом використання специфічних методів для розширення доступності соціокультурної сфери та об'єктів природної і культурної спадщини. При цьому туристичний простір може мати наступну ієрархію станів, які по-різному впливають на особистість: псевдотуристський простір (наприклад, Діснейленд); квазітуристський простір (зокрема, модель центру Амстердама в зріст людини, створена в центрі цього міста); віртуальний туристський простір (віртуальні атракціони в тематичному парку "Футуроскоп", розташованого в французькому Пуатьє); реальний туристський простір; конструктивний туристський простір; ідеальний туристський простір [16, 10-15].

Мета роботи полягає у дослідженні інституціоналізації туризму в умовах глобальних соціокультурних процесів.

Виклад основного матеріалу. Як соціокультурне явище сучасний туризм безпосереднім чином пов'язаний з динамікою культури, зміною систем цінностей, діяльності та соціальних відносин, тому стає, з одного боку, все більш диференційованим, з іншого – спеціалізованим, в силу різноманітності соціальних потреб у відпочинку, розвагах, подорожах.

У результаті трансформації соціальної сфери і сучасної культури особливого значення набувають гносеологічний, праксіологічний та аксіологічний аспекти туризму. Характеризуючи певну сторону туристичної діяльності, а в цілому вони дозволяють зрозуміти її сутність. Зокрема, гносеологічний аспект проявляється в тому, що турист отримує певну інформацію і знання про регіон подорожі, праксіологічний аспект туризму

виражається в тому, що людина культурно збагачується, підвищуючи свій духовний потенціал, перебуваючи в іншому соціокультурному просторі. Аксіологічний аспект туризму проявляється в становленні системи установок, поглядів, ідей, уподобань, вироблених в процесі впливу продуктів туристичної діяльності [3]. Туризм як соціокультурний феномен – це «спосіб діяльності» і цінність одночасно. Антропологічна і ціннісна складова туризму спрямовані на самореалізацію людської індивідуальності. Саме ці характеристики туризму визначають його особливості як культурного інституту.

Розкриваючи поняття туризму, слід, перш за все, звернути увагу на той факт, що це явище може бути оцінене з різних позицій: з боку діяльнісного підходу, з позиції рекреації, з точки зору розвитку економіки, культури і т. д., про що свідчать туризмологічні та культурологічні дослідження таких вітчизняних вчених, як О. Бейдика, Л. Божко, О. Кручека, О. Любіцевої, В.Антоненка, В. Федорченка, М. Крачила та інших. Проаналізувавши та врахувавши сучасний рівень дослідження поняття «туризм», що характеризується наявністю значної кількості визначень, які постійно змінюються та удосконалюються, М.І Колосінська виділила наступні чотири підходи до визначення даної категорії: соціально-культурний, нормативний, міграційний та економічний [19, 135-143].

Хоча «левова частка» наукових досліджень присвячена вивченню туризму лише як сфери економічної діяльності, що значно звужує суспільні функції туризму, варто пам'ятати, що головним призначенням туризму є саме відновлення фізичних та духовних сил людини, її оздоровлення, відпочинок, інтелектуальний розвиток, і тому головними функціями туристичної діяльності можна вважати рекреаційно-оздоровчу, культурологічну, просвітницько-виховну, вважає український науковець Ю.Б. Миронов [28, 150-153].

В наукових наробках українських вчених визначаються й інші сутнісні аспекти та функції, що розкривають феномен туризму. Зокрема, О. Головащенко виокремлює такі базові функції туризму: соціально-демографічну, економічну, екологічну, культуротворчу, гуманістичну та людинотворчу [13]. О. Бейдик акцентує увагу на екологічній та освітній функціях, визначаючи туризм, як форму масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем [5], Ю. Столбова виокремлює такі функції туризму: функція соціалізації, виховна, компенсаційна та катарсична, гедоністична та розважальна,

гуманістична (що включає ідеологічну та політичну), пізнавальна, естетична та емоційно-психологічна, творча, паломницька, оздоровча й соціально-комунікативна [36, 378–387].

Саме комунікативний процес в процесі туристичного спілкування, що ґрунтується на взаємовпливі культурних цінностей, їх взаємодії, виступає головним механізмом обміну ідей, знань, важливим чинником їх засвоєння і впровадження у повсякденну практику. Ю. Столбова виділяє два напрямки аналізу комунікацій в туризмі – макро- та мікрорівень, які дозволяють учасникам подорожі спілкуватися один з одним у неформальних обставинах без виробничої субординації, врахування соціального стану, віку, національності, громадянства і інших ознак, що вказують на відмінності людей. Макрорівень презентує міжетнічні та кроскультурні відносини. Мікрорівень представлений наступними типами відносин: суб'єкт-суб'єктні або міжособистісна комунікація (туристи – місцеве населення; туристи – працівники сфери туризму) та суб'єкт-об'єктні (туристи – туристичні об'єкти) [35, 153–161].

Туристські комунікації безпосередньо пов'язані з виконанням туризмом його пізнавальної функції, що набуває особливого значення в умовах розвитку інформаційного суспільства, яке за визначенням В.І. Кушера володіє людським потенціалом, що пристосований до оптимального перетворення знань в інформаційний ресурс. Причому інформацією можуть стати лише знання, відомості про навколишнє середовище (об'єкти, явища, події, процеси тощо), які зменшують наявний ступінь невизначеності та яким притаманний елемент новизни і корисності [24]. Втім, як визнається багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими, хоча сучасна людина – це частина інформаційного суспільства, який підпорядкований розвитку науки, індустрії, інформаційних технологій, але головною рисою функціонування суспільства ХХІ ст. буде всебічний розвиток особистості, що потребує великих вкладень в сферу «розвитку» людини: культуру, освіту, науку, туризм. Об'єктивна реальність сучасного життя породила об'єктивну потребу в численних формах відпочинку, а туризм допомагає адаптуватися людині в умовах НТП, інтенсифікації праці і наростаючого темпу життя [27, 247–253].

Прискорені інноваційні зміни, пов'язані з науково-технічним прогресом, сприяли загальному соціально-економічному розвитку певних країн, підвищенню рівня життя їх населення, змінювали характер праці, спосіб та стиль життя, що особливо позначилось у ХХ ст.

розвитком урбанізації та змінами в системі розселення, постіндустріальною фазою розвитку економіки, поглибленням екологічних проблем та осягненням глобальних масштабів діяльності людства, гуманізацією всіх сфер суспільного життя [22, 139–166]. Саме за цих умов, що докорінно змінювали суспільні моделі життєдіяльності людства, актуальними стають розгорнута оцінка, упорядкування й узагальнення туристської діяльності, необхідність наукового обґрунтування сталого розвитку туризму, узгодження різних підходів до вирішення загальних завдань туристичної галузі, теоретичне осмислення туризму. Визначення, дане у законі України «Про туризм», актуалізує лише функціональний підхід до туризму, оскільки це – «тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування» [23].

Аналіз літературних джерел, присвячених проблемам розвитку сучасного туризму, свідчить, що найбільшу увагу дослідників привертають питання формування понятійного апарату, виявлення закономірностей функціонування туристського ринку як елементу світового ринку торгівлі послугами, менеджменту і маркетингу туризму. Втім, дослідження та визначення також потребують різнопланові напрями становлення туризму як культурного феномену в історичному ракурсі та сучасні практики туристської діяльності, визначення напрямів подальшого розвитку туризму як комплексного культурологічного явища, вважає культурологиня Л. Божко [7].

Розвиток туристології в Україні крізь призму дисертаційних досліджень проаналізували Г. Балабанов та В. Сайчук. Первинна інформація була отримана з електронних каталогів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського шляхом відбору авторефератів дисертацій, захищених в Україні за 1992-2018 рр., за наявністю у назві та ключових словах термінів (в усіх відмінках) «туризм», «туристичний», «туристський», «турист», «рекреація», «рекреаційний». У результаті вдалося сформувати реєстр із 792 робіт. Тематичний спектр досліджень за 27 років суттєво розширився, свій внесок у розвиток науки про туризм і рекреацію роблять вже представники 20 різних галузей науки. Провідні позиції належать представникам економічних, географічних і педагогічних наук. Разом вони забезпечили 75,1% всього профільного масиву дисертаційних робіт [4, 16–19].

Науковий інтерес становлять дисертації таких авторів, як Бейдика О. О. «Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристичних ресурсів України», Чеченя О. В. «Суспільно-географічне дослідження національного туризму України в регіональному вимірі», Редько Т. В. «Суспільно-географічний вимір сприйняття туристичної привабливості регіонів України», Володченко О. М. «Технології побудови іміджу України як туристичної країни» та Любіцевої О. О., яка визначає туризм як мобільну форму споживання й рекреаційної діяльності, основану на доланні простору та пов'язану з територією, характером середовища (не тільки природного, а й соціально-культурного та економічного середовища людської діяльності). Можна стверджувати, що саме у ХХ ст. завдяки масовості туризм став явищем сучасної культури. З іншого боку, туризм, прискорюючи культурний обмін, прискорює інноваційні процеси в культурі [25].

Технології розвитку певних видів туризму, які відіграють важливу роль в інформаційному суспільстві, характеризуються в працях Бондарчук-Чугіної І. Ю. «Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині (друга половина ХХ — початок ХХІ ст.)», Корнієнка В. В. «Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991—2007 рр.)», Дударчук К. Д. «Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан, збереження і використання», Пендерещького О. В. «Збалансований розвиток дестинацій промислового туризму Карпатського регіону: теорія і практика» та Пацюк В. С. «Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя». Дослідниця індустріальної спадщини Кривого Рогу та ресурсної бази міст Дніпро та Запоріжжя, визнає, що творення просторових туристичних гетеротопій, сутнісна особливість яких — наявність багатопланового простору, який поєднує у собі кілька інших культурних просторів одночасно є однією з провідних світових тенденцій за якими майбутнє багатьох дестинацій індустріального туризму [30].

Питання теоретичного і методологічного характеру, пов'язані з рядом аспектів картування рекреаційних і культурних ресурсів, висвітлюються в роботах Прасул Ю. І. «Наукові основи системного картографування регіонів України для потреб туризму (на прикладі Харківської області)», Сорокіної Г. О. «Геосайти Луганської області: їх раціональне використання та охорона», Краплиної Л. О. Еволюція образу Києва в краєзнавчій та туристичній літературі (друга половина ХІХ — початок ХХІ ст.)»

Зокрема, дисертацію Краплиної Л. О. присвячено дослідженню еволюції образу Києва в краєзнавчій та туристичній літературі другої половини ХІХ — до початку ХХІ ст. Виявлено соціокультурні особливості формування образу Києва в туристичній літературі та висвітлено основні тенденції трансформації соціального символу Києва: від міфологеми «загально-російського» й «загальнодержавного» міста до символу столиці незалежної України [21].

Проблематика підготовки менеджерів туристичної діяльності, формування полікультурної складової професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму засобами інформаційних технологій, розкривається у дисертаційних дослідженнях Федорченка В. К. «Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму», Фоменко Н. А. «Теоретико-методичні засади формування стандартів освіти у сфері туризму», Кобзова С. М. «Професійна підготовка фахівців сфери туризму до проектування регіональних маршрутів», Лоїк Г. Б. «Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів туризму засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

Серед 416 проаналізованих дисертацій туристичної тематики, як зазначає Л.Божко, лише 10 мають культурологічну спрямованість, що свідчить про недостатню увагу до туризму як культурного феномена ХХІ ст., хоча дослідники в західних країнах вважають туризм активним культуротворчим чинником нашого часу [6].

Втім, варто не погодитись з такою оцінкою культурологині, оскільки протягом останніх років з'явився чималий пласт наукових робіт українських докторських та кандидатських дисертацій, що висвітлюють різні аспекти туризму як соціокультурного феномену. Зокрема, це такі праці: Головашенко О.В. «Туризм як форма соціальної активності людини: соціально-філософський аналіз», Мініч І.М. «Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз», Сухарева К. В. «Туризм як спосіб подолання людиною граничності повсякденного буття», Світлицький О. В. «Туризм як соціокультурний феномен: соціально-філософський дискурс».

У дисертаційному дослідженні Соляник С. Ф. «Туризм як соціоетичний чинник суспільного життя» відзначається, що туризм своїми культурними засобами та соціальними орієнтаціями є одним із вагомих чинників узгодження суспільних та індивідуальних інтересів, впровадження антикризової стратегії сталого розвитку та розкрито концептуальну сутність та основні форми прояву "відповідального туризму" в сучасних соціальних

практиках [34]. У третьому розділі дисертації Слободенюк Е.В. розкривається вплив соціальних інституцій на самоорганізацію глобальних соціокультурних процесів, зокрема через інформаційні мережі [32].

Культурно-просвітній потенціал туризму досліджено у роботі Л.Устименко та розроблено структурно-функціональну модель реалізації культурно-просвітньої діяльності в закладах туризму, що включає такі блоки: теоретична модель інтеграції (сутність, мета, принципи, структура, технологія розробки на її основі культурно-просвітніх програм); організаційно-управлінські умови її впровадження у практику діяльності туристичних фірм і закладів; педагогічні умови організації дозвілля туристів у контексті інтегративної моделі; система заходів для практичної реалізації моделі з урахуванням визначених умов; критерії і показники її ефективності [39]. Пріоритети соціалізації молоді засобами туризму та формування екологічної культури під час краєзнавчих подорожей в соціокультурних умовах сучасної України обґрунтовано в дослідженнях Н.Шевченко [42], та Голубець І. М., яка охарактеризувала сільський, зелений, аграрний, природний, фермерський туризм у контексті екологічної культури туризму та розкрила культурологічні аспекти екологічно адаптованого туризму [14].

У дисертаційних роботах Г.Вишневої, Г.Гарбар та І.Комарницького проаналізовано основні види подорожей в Україні, які формують мережі закладів гостинності, досліджено соціокультурні виміри готельного сервісу, обґрунтовано культурно історичну обумовленість вітчизняного гостинного сервісу. Сутність гостинного сервісу проаналізовано з огляду на його роль у процесах трансформації сучасного вітчизняного соціуму. Визначено рівень інформаційного забезпечення функціонування гостинного сервісу в Україні [8].

Теоретичні основи культурного туризму, характер сучасного використання замків у контексті туристичної діяльності, який свідчить про те, що вони виступають насамперед як атракції культурно-історичного, екстремального (замки з привидами), фестивального і карнавального туризму як місць проведення анімаційних заходів: костюмованих балів, лицарських турнірів тощо, проаналізовано в працях В.Кулік «Теоретичні основи культурного туризму», Степанчук В. В. «Замки Закарпаття як туристичні атракції»; культурологічні засади вивчення потенціалу історико - культурних ресурсів та сучасні підходи до використання культурних пам'яток як туристичних ресурсів (етнокультурні, історико-культурні, біосоціальні,

подійні) з метою збереження їх автентичності, формування історичної пам'яті, культурної ідентичності, національного самопізнання, самоідентифікації визначено в дисертаціях Кулаковської І. М. «Культурні пам'ятки Житомирщини як атракції етнокультурного туризму» та Зараховського О. Є. «Використання нерухомих об'єктів культурної спадщини Черкащини як туристично-екскурсійного ресурсу»

Окремо варто відмітити роботи І. Климко «Синтез культурних практик туристичної діяльності як фактор гармонізації глобалізаційних процесів сучасності» та Ю. Середи «Туристичні практики як соціокультурний феномен : особливості конструювання в сучасному українському суспільстві», які висвітлюють прикладні аспекти туристичної діяльності у взаємозв'язку з культурними процесами сучасності. Очевидно, що для ефективного розвитку туризму необхідна теоретична побудова моделі розвитку, концептуальні засади якої ґрунтуються на визначенні й аналізі основних підходів до вивчення туризму як соціально-економічного і соціокультурного явища. Як сферу економічної діяльності, туризм характеризують господарські відносини, як явищу соціокультурному, туризму властиві соціогуманітарні характеристики, які акцентують увагу на задоволенні певних культурних потреб і запитів людей, враженнях від подорожі в окремій місцевості (туристській дестинації).

Наукова новизна роботи полягає у обґрунтуванні доцільності та застосування нових процесів інституціоналізації туризму, які свідчать про формування об'єктивної ціннісної природи туризму, перетворення його в важливий аксіологічний об'єкт.

Висновки. Питання дефініцій та термінології туризму є необхідною умовою наукової рефлексії явищ і процесів, характерних для туризму. Обґрунтовано поняття «туризм» як системну наукову категорію. Висвітлено різноманітні трактування авторами сутності категорії "туризм" та виокремлено на основі останніх власну систематизацію наукових підходів до аналізу досліджуваного поняття. Сформовано власне визначення досліджуваної категорії. Таким чином, огляд досліджень свідчить, що проблеми наукового осмислення туризму вивчають науковці різних напрямів. Уже в середині ХХ ст. були сформовані основні наукові школи вивчення туризму. Генезис напрямів туристських досліджень тематично форматувався домінуючими у світовій науці економічними й соціальними пріоритетами. Розквіт туризму як предмета наукового пізнання

відзначений 70-ми р. ХХ ст. У цей час туризм стає предметом наукового осмислення широкого кола наукових дисциплін, що потребує історичного дослідження наукової рефлексії феномену туризму з точки зору міждисциплінарного підходу.

В умовах загального зниження темпів зростання розвитку індустрії туризму, про що все частіше говорять економісти, можна очікувати, що можливості для успішного існування на ринку не будуть надані всім його учасникам. Деякі з них, а також деякі туристські регіони зможуть забезпечити належні темпи, а більшість учасників ринку просто змушені будуть змінити асортимент пропонованих послуг і практику управління, щоб у змінному середовищі залишитися лідерами. Саме тому на ринку знову злободенною стає ідея повернення до призабутого останнім часом виду – до культурного туризму.

Економічна складова туристичної діяльності проявляється не тільки в комерційній спрямованості, а й в посиленні соціальної та екологічної ролі туризму (реставрація пам'яток історії та культури, природоохоронні заходи, реконструкція матеріально-технічної бази, освітня та виховна робота засобами туризму тощо), що свідчить про гуманістичну спрямованість туризму. Тому сучасний етап розвитку туризму можна охарактеризувати як етап переосмислення його ролі і значення в людській життєдіяльності – від «примхи багатих гультьяїв» – через туризм як ефективну галузь господарства зовнішньоекономічного спрямування – до туризму як соціокультурного явища, яке визначає певний етап розвитку людства і є складовою суспільних глобалізаційних процесів.

Туризм – явище поліфункціональне. Серед основних функцій туризму слід зазначити рекреаційну, соціальну, культурну, екологічну, економічну, просвітницьку і виховну. Поліфункціональність туризму відображається комплексним характером мотивації, що спонукає людину до подорожі, і комплексністю в організації подорожей та обслуговуванні туристів. Комплексність можна вважати найхарактернішою рисою туризму, основою задоволення соціальних потреб суспільства.

Можна виділити такі аспекти функціонування туризму, які практично сформувались в певні напрямки досліджень: економічний, історичний, географічний, соціальний, екологічний, політичний, культурний, психологічний

Отже, динамічні процеси інституціоналізації туризму свідчать про формування об'єктивної ціннісної природи туризму,

перетворення його в важливий аксіологічний об'єкт.

Значення наведених вище питань обумовлює вирішення завдання щодо переосмислення класичних управлінських парадигм та формування нового наукового світогляду з метою пошуку відповідей на питання, що є фундаментальною метою господарської діяльності підприємства у соціо-еколого-економічній системі та основою стратегічного вибору управлінських рішень при формуванні економічної політики туристичного підприємства. Вирішуючи завдання формування ціннісно орієнтованих аспектів управління туристичними підприємствами ми виходили з того, що існуючі концепції управління недостатньо враховують те, що туризм маючи складну соціально-економічну структуру генетично пов'язаний з іншими соціально-економічними підсистемами і саме це, обумовлює його мультиплікативний вплив на процеси розвитку економіки, екології та соціальної сфери конкретного регіону.

На основі аналізу дефініцій туризму і власних висновків можна виділити наступні основні елементи, що формують туристичний феномен: соціальний простір, що виражається в просторовому розподілі споживачів туристичних послуг; мобільність, пов'язана з переміщенням індивідів в пошуках рекреаційних практик; штучність туристичного середовища, яка формується підприємствами сервісної індустрії; часовий аспект, що дозволяє за допомогою кількісних характеристик інституціоналізувати туристські практики індивідів; отримання емоцій як самоціль багатьох туристів.

Зазначимо, що згідно соціокультурного підходу, туризм – це різновид рекреації, який полягає у тимчасовому виїзді людини за межі постійного місця проживання у вільний час, пов'язаний з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурно-розважальними та іншими цілями, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці [43].

Проте, на думку об'єкт туризму представлений тут недостатньою кількістю елементів, а саме – відсутній такий важливий елемент, як інформаційні туристичні ресурси. Тому поняття «туризм» полягає у виробленні комплексу туристичних послуг з метою задоволення потреб споживачів при розумному використанні інформаційних туристичних ресурсів територій та одночасній економічній та соціальній вигоді для суспільства.

Література

1. Аманжолова Д. А. Туризм в гуманитарных исследованиях // Современные проблемы сервиса и туризма. 2008. № 2. С. 81–85.
2. Аппакова-Шогина Н. З., Гут А. В., Зинурова Р. И. Туризм как аксиологический объект: от развлечения к социальному институту // Вестник Казанского технологического университета. 2014. № 24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/turizm-kak-aksiologicheskij-obekt-ot-razvlecheniya-k-sotsialnomu-institutu> (дата обращения: 02.09.2018).
3. Ачмиз А. К. Туризм как сфера общественной жизни: опыт социально-философского исследования : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. Майкоп, 2010. 167 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/turizm-kak-sfera-obshchestvennoi-zhizni> (дата обращения : 01.05.2020).
4. Балабанов Г., Сайчук В. Развитие туристологии в Украине кризис призму диссертационных исследований // Актуальные вопросы туристологии та туристичної практики : зб. матеріалів наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю Інституту туризму Федерації професійних спілок України (м. Київ, 18 квітня 2019 р.). Київ : АПСВТ, 2019. С. 16–19.
5. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. Київ : Палітра, 1997. 130 с.
6. Божко Л. Д. Наукометричний аналіз українських дисертацій із туризму (1991 – 2014) // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2016. Вип. 1. С. 11–20. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvfkfm_2016_1_5 (дата звернення : 27.05.2020).
7. Божко Л. Д. Туризм як соціокультурний феномен: історія і сучасність (середина XIX — початок XXI ст.) : монографія. Харків : Лідер, 2017. 344 с.
8. Вишневецька Г. Г. Еволюція сфери гостинності міста Києва другої половини XIX — початку XX століття в контексті розвитку українського туризму : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. культурології : спец. 26.00.06 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2008. 19 с.
9. Гаагская декларация по туризму, Гаага, 14 апреля 1989 года // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормат.-правових актів / під заг. ред. В. К. Федорченка ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. Київ, 2002. С. 63–68.
10. Галидра А. С. Феномен туризма : социально-философский анализ : дис. ... кандидата философских наук : 09.00.11. Саратов, 2006. 136 с.: ил.
11. Гарбар Г. А. Становлення і розвиток соціокультурного інституту гостинності в українському туризмі: остання третина XIX ст. — 1990 р. (на матеріалі Миколаївської області) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра історичних наук : спец. 17.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2007. 39 с.
12. Глобальний етичний кодекс туризму / Всесвітня туристична організація. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/983_001 (дата звернення : 21.08.2020).
13. Головащенко О. В. Туризм як форма соціальної активності людини: соціально філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Запоріжжя, 2002. 184 с.
14. Голубець І. М. Туризм як фактор розвитку екологічної культури України (кін. XX — поч. XXI ст.) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. культурології : спец. 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2011. 16 с.
15. Джафари Дж. Становление туристики как науки // Вестник РМАТ. 2012. № 1. С. 7–11.
16. Зорин И. В. Аксиологическое пространство как предметная область педагогики туризма // Теория и практика физической культуры. 2000. № 8. С. 10–15.
17. Зорин И. В. Путешествие как феномен и феноменология путешествий // Вестник РМАТ. 2011. № 1 (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/puteshestvie-kak-fenomen-i-fenomenologiya-puteshestviy> (дата обращения: 31.08.2018).
18. Квартальнов В. А. Биосфера и туризм: Глобальное взаимодействие и экология, география научных исследований территорий туристического назначения, культура мира системы трудовых миграций, педагогика, социология и стратегия управления: в 5 т. Т.1 : Теория и практика туристских исследований. Москва : Наука, 2002. 271 с.
19. Колосінська М. І. Дослідження теоретичних підходів до визначення категорії «туризм» // Економіка. Управління. Інновації. 2011. № 2 (6). С. 135–143.
20. Комарніцький І. О. Соціокультурні виміри гостинного сервісу : дис. ... канд. культурології : 26.00.01 / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2012. 245 с.
21. Крапліна Л. О. Еволюція образу Києва в краєзнавчій та туристичній літературі (друга половина XIX — початок XXI ст.) : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. культурології : спец. 26.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2010. 16 с.
22. Кручек О. А. Туризмологія: процес формування теорії туризму // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Сер.: Філософські науки. 2010. Вип. 8. С. 139–166.
23. Про туризм : Закон України зі змінами та доповненнями від 18.11.2003 року №1281-IV. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15> (дата звернення : 18.05.2020).
24. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій. Київ : Знання України, 2004. 248 с.
25. Любіцева О. О. Геопросторова організація туристичного процесу : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра географічних наук : спец. 11.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 29 с.
26. Манильська декларация по социальному воздействию туризма // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормат.-прав. актів / під заг. ред. В. К. Федорченка ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 53–57.
27. Милинчук Е. С. Системный подход к исследованию основных проблем туризма // Туризм и

культурное наследие. Межвузовский сборник научных трудов. Саратов : Издательство СГУ, 2006. Вып. 3. С. 247–253.

28. Миронов Ю. Б. Туризмология як напрям наукових досліджень // Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри (м. Кропивницький, 27 квітня 2018 р.) : зб. тез III Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький : ПВНЗ КІДМУ, 2018. С. 150–153.

29. Новгородцева А. Н. Становление теории туризма в зарубежной и отечественной практике // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2009. № 115. С. 310–319.

30. Пацюк В. С. Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя : автореф. дис. ...на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук : спец. 11.00.02 / Київ.нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2011. 24 с.

31. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник. Москва : Мысль, 1990. 639 с.

32. Слободенюк Е. В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. Одеса, 2003. 19 с.

33. Соколова М. В. Туризм как феномен культуры: морфологический аспект // Современные проблемы сервиса и туризма. 2014. № 4. С. 10–19.

34. Соляник С. Ф. Туризм як соціоетичний чинник суспільного життя : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 09.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.

35. Столбова Ю. Комунікативний потенціал туризму // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2010. Вип. 10. С. 153–161.

36. Столбова Ю. Теоретичні аспекти інституціоналізації туризму // Соціальні виміри суспільства. 2010. № 2. С. 378–387.

37. Сычанина С. Н. Туризм в социокультурном пространственно-временном континууме : дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 : Краснодар, 2004 162 с. URL: <http://www.dslib.net/teorja-kulturny/turizm-v-sociokulturnom-prostranstvenno-vremennom-kontinuume.html> (дата обращения : 12.07.2020).

38. Уокер Дж. Р. Управление гостеприимством. Москва : ЮНИТИ, 2006. 880 с.

39. Устименко Л. М. Реалізація культурно-просвітнього потенціалу туризму в організації дозвілля молоді : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / Київ. нац. ун-т культури і мистец. Київ, 2001. 204 с.

40. Черняева Т. И., Шаркова Г. Н. Туризм: производство мест или производство неравенств // Вестник Московского университета. Сер. 18 : Социология и политология. 2007. № 4. С. 34–46.

41. Швець Ю. Ю. Сущность туризма как институциональной формы // Культура народов причерноморья. Симферополь: Межвузовский центр "Крым", 2011. С. 147–149.

42. Шевченко Н. О. Соціально-педагогічні засади формування екологічної культури учнівської молоді : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд.

пед. наук : спец. 13.00.05 / Київ.нац. ун-т культури і мистец. Київ, 2008. 19 с.

43. Шушлат О. М. Формування поняття «туризм» у сучасній економічній науці // Ефективна економіка. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4659> (дата звернення: 12.09.2020).

44. Tourism: principles, practices, philosophies. 7th ed. / R. W. McIntosh, Ch. R. Goeldner, J. R. B. Ritchie: John Wiley & Sons, Inc. New York, 1995.

References

1. Amanzholova D.A. (2008). Tourism in humanitarian research. Modern problems of service and tourism. 2. 81–85. [in Russian].

2. Appakova-Shogina N.Z., Gut A.V., Zinurova R.I. (2014). Tourism as an axiological object: from entertainment to a social institution. Bulletin of Kazan Technological University. 24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/turizm-kak-aksiologicheskij-obekt-ot-razvlecheniya-k-sotsialnomu-institutu> [in Russian].

3. Achmiz A. K. (2010). Tourism as a sphere of public life: the experience of socio-philosophical research: dis. Cand. Philos. Sciences: URL: <https://www.disscat.com/content/turizm-kak-sfera-> [in Russian].

4. Balabanov G., Saychuk V. (2019). Development of tourismology in Ukraine through the prism of dissertational doslijens. Actual nutrition of tourism and tourism practice. 16-19. [in Ukrainian].

5. Beydik O. O. (1997). Dictionnaire of geography to tourism, recreation and recreational geography. Kiev: Palette [in Ukrainian].

6. Bozhko L. D. (2016). Scientometric analysis of Ukrainian dissertations for tourism (1991 - 2014). International Newsletter: Cultural Studies. 1. 11–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvkmf_2016_1_5 [in Ukrainian].

7. Bozhko L.D. (2017). Tourism as a social and cultural phenomenon: history and modernity (mid-19th - ear of the 21st century) Kharkiv: Leader [in Ukrainian].

8. Vishnevskaya G.G. (2008). Evolution of the sphere of hospitality of the city of Kiev of the other half of the 19th century — the tip of the 20th century in the context of the development of Ukrainian tourism: author. dis ... on science. Steps of cand. [in Ukrainian].

9. The Hague Declaration on Tourism, The Hague (2002). Legal regulation of tourist activity in Ukraine: zb. Norm.-legal acts [in Ukrainian].

10. Galizdra A.S. (2006). The phenomenon of tourism: socio-philosophical analysis: dis. ... candidate of philosophical sciences [in Russian].

11. Garbar G. A. (2007). Establishment and development of the social and cultural institute of hospitality in the Ukrainian tourism: the last third of the XIX century. - 1990 p. (on materials of the Mykolaiv region): author. dis... on science. Degree of Doctor of Historical Sciences: spec. [in Ukrainian].

12. Global Code of Ethics for Tourism. (2020). All-Time Tourism Organization. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/983_001 [in Ukrainian].

13. Golovashenko O.V. (2002). Tourism as a form of social activity of people: social and philosophical analysis: dis. Cand. Philos. Sciences [in Ukrainian].
14. Golubets I. M. (2011). Tourism as a factor in the development of the ecological culture of Ukraine (book XX - almost XXI century): author. dis. on the science. Steps of cand. Culturology [in Ukrainian].
15. Jafari J.(2012). Formation of tourism as a science. Bulletin of the RMAT. 1. 7–11 [in Russian].
16. Zorin I.V. (2000). Axiological space as a subject area of tourism pedagogy. Theory and practice of physical culture. 8. 10-15 [in Russian].
17. Zorin I.V. (2011). Travel as a phenomenon and the phenomenology of travel. Bulletin of the RMAT. 1 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/puteshestvie-kak-fenomen-i-fenomenologiya-> [in Russian].
18. Kvartalnov V.A. (2002). Biosphere and tourism: Global interaction and ecology, geography of scientific research of tourist destination, world culture of the system of labor migration, pedagogy, and sociology and management strategy. Theory and practice of tourism research. Moscow: Nauka [in Russian].
19. Kolosinska M.I. (2011). Pre-development of theoretical approaches to the designation of the category "tourism". Economic. Management. Innovations 2, 135-143 [in Ukrainian].
20. Komarnitskiy I. O. (2012). Sociocultural dimensions hotel service: dis. Cand. Culturology [in Ukrainian].
21. Kraplina L.O. (2010). Evolution of the image of Kyiv in local lore and tourist literature (second half of XIX - beginning of XXI century): author's ref. dis. for science. Degree of Cand. Culturology [in Ukrainian].
22. Kruchek O.A. (2010). Tourism: the process of formation of the theory of tourism. Scientific notes of Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Ser.: hilosophical Sciences. 8. 139–166 [in Ukrainian].
23. On tourism. (2020). Law of Ukraine with changes and additions of 18.11.2003 №1281-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-> [in Ukrainian].
24. Kusherets V.I. (2004). Knowledge as a strategic resource of social transformations. Knowledge of Ukraine [in Ukrainian].
25. Lyubitseva O.O. (2003). Geospatial organization of the tourist process: author's ref. Dis. For science. Degree of Doctor of Geographical Sciences [in Ukrainian].
26. Manila Declaration on the social impact of tourism. (2002). Legal regulation of tourism in Ukraine [in Ukrainian].
27. Milinchuk E.S. (2006). System approach to the study of the main problems of tourism. Tourism and cultural heritage. 3. 247–253 [in Russian].
28. Mironov Yu. (2018). Tourismology as a direction of scientific research. Scientific research in the third millennium: social, legal, economic and humanitarian dimensions [in Ukrainian].
29. Novgorodtseva A.N. (2009). Formation of the theory of tourism in foreign and domestic practice. Izvestiya RGPU im. A.I. Herzen. 115. 310–319 [in Russian].
30. Patsyuk V.S. (2011). Territorial organization of industrial tourism of Kryvyi Rih: author's ref. dis. to obtain science. Degree of Cand. geographical sciences: special [in Ukrainian].
31. Reimers N.F. (1990). Nature management: a dictionary. Moscow: Mysl [in Russian].
32. Slobodenyuk E.V. (2003). Tourism as a factor in the humanization of relations between peoples: author. Dis. for science. Degree of Cand. Philosopher. Science: special [in Ukrainian].
33. Sokolova M.V. (2014). Tourism as a cultural phenomenon: morphological aspect. Modern problems of service and tourism. 4. 10–19 [in Russian].
34. Solyanyk S.F. (2010). Tourism as a socioethical factor of public life: author. dis.to obtain science. Degree of Cand. Ped. Science: special [in Ukrainian].
35. Stolbova Y. (2010). Communicative potential of tourism. Actual problems of sociology, psychology, pedagogy. 10. 153–161 [in Ukrainian].
36. Stolbova Y. (2010). Theoretical aspects of institutionalization of tourism. Social dimensions of society. 2. 378–387 [in Ukrainian].
37. Sychanina S.N. (2004). Tourism in a sociocultural space-time continuum: dis. cand. philos. <http://www.dslib.net/teorja-kulury/turizm-v-sociokulturnom-prostranstvenno-vremennom-kontinuume.html> [in Russian].
38. Walker J. R. (2006). Hospitality Management. Moscow: UNITI [in Russian].
39. Ustimenko L.M. (2001). Realization of cultural and educational potential of tourism in the organization of youth leisure: author's ref. dis for science. Degree of Cand. ped. Science [in Ukrainian].
40. Chernyaeva T.I., Sharkova G.N. (2007). Tourism: the production of places or the production of inequalities. Bulletin of Moscow University. 4. 34–46 [in Russian].
41. Shvets Yu. (2011). The essence of tourism as an institutional form. Culture of the peoples of the Black Sea region. Simferopol: Interuniversity Center "Crimea" [in Ukrainian].
42. Shevchenko N.O. (2008). Socio-pedagogical principles of formation of ecological culture of student's youth: author's ref. dis for science. Degree of Cand. ped. Science [in Ukrainian].
43. Shuplat O.M. (2015). Formation of the concept of "tourism" in modern economics. Effective Economics. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4659> [in Ukrainian].
44. Tourism: principles, practices, philosophies. (1995). 7th ed. R. W. McIntosh, Ch. R. Goeldner, J. R. B. Ritchie: John Wiley & Sons, Inc. New York [in English].

*Стаття надійшла до редакції 21.08.2020
Отримано після доопрацювання 28.10.2020
Прийнято до друку 05.11.2020*